

ПОДГОТОВКАТА НА СОЦИАЛНИТЕ ПЕДАГОЗИ – КОМПЕТЕНЦИИ, СТАНДАРТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Доц. д-р НЕЛИ ПЕТРОВА

СУ „Св. Кл. Охридски“

PREPARATION OF SOCIAL PEDAGOGUES – COMPETENCES, STANDARDS, PERSPECTIVES

Associate Professor NELLI PETROVA

The article dedicated to the need for a greater affiliation of the preparation of the specialists from the helping professions, especially of those from the major social pedagogy in the Bulgarian universities, to the requirements of the labour market. Proposed as a possible approach is the one through competences, which assumes focusing of the goals of education on a number of skills, on knowledge and dispositions that allow the implementation at a competent level of the activities that constitute a profession. Considering that in Bulgaria there are no developed standards for the helping professions, based on analysis of standards for activities in the sphere of social work the connection between professional activities and training in the presence of competent implementation of individualized intervention is illustrated. The arguments for the selection of the approach is deduced from the possibilities for a better organized and internally coherent curriculum, clear indicators for assessment of the educational programs, and common understanding about the goals of education.

ПОДХОД, ОСНОВАН НА КОМПЕТЕНЦИИТЕ. ЗАЩО Е НЕОБХОДИМ?

Все по-често при дискутиране на традиционния проблем за връзката между изискванията на пазара на труда и подготовката на специалистите се посочва така нареченият подход, базиран на компетенциите, като едно от възможните конструктивни решения. Причините за актуалността на дискусиата могат да се открият в:

- светът на производството и на икономиката в свободните общества оказва силен натиск върху системите за обучение;
- работодателите все повече очакват от системите за обучение да подготвят своите обучаеми за изпълнение на професии според техните нужди;
- все повече дипломите се определят или би трябвало да се определят в партньорство със света на производството, с работодателите;

➤ все повече дипломите са центрирани върху компетенции, определени от пазара на труда.

Европейският съюз постави в основата на развитието си три стълба, сред които най-важен, като че ли се очертава този за икономика, базирана на знанието. Идеята е, че една конкурентна икономика не може да бъде извън връзката ѝ с обучението. По този начин недвусмислено се очаква от всички структури, предлагащи обучение, включително висшите училища и университети, да преосмислят подготовката на специалистите през призмата на очакванията на пазара на труда.

СЪЩНОСТ НА ПОДХОДА

Подходът, базиран на компетенциите, предполага при разработване на учебните планове и програми в университетите да се цели постигането на ясен набор от знания, умения и нагласи, които да позволяват успешно включване на завършилите в професионална дейност. В България днес висшите училища сами определят съдържанието, формите и методите на обучение, акредитират учебните планове и програми чрез свои представители, сами оценяват резултатите в края на обучението. Подходът, базиран на компетенциите, е алтернативен на подхода, действащ на практика, който би могъл да се „дефинира“ единствено като подход, базиран на подразбирането. Това с особена сила важи за специалностите с широк хуманитарен профил, където се подготвят специалисти за т. нар. нерегулирани професии¹.

Подходът има за цел да организира връзката заетост/обучение, като срещне:

- изискванията на пазара на труда;
- възможностите на индивида да се обучава.

Необходимо е работодателите да опишат професионалните дейности, изпълнявани от съответната професия, а учителите да дефинират познанията, които индивидите трябва да мобилизират, за да изпълняват тези дейности. В повечето страни в Европа съществуват стандарти за професии, които се изработват от работодатели, синдикати и специалисти, и описват дейностите, които съставляват една професия, и на тази основа специалистите от учебните заведения разработват стандарти за обучение, които да гарантират компетентно изпълнение на професионалните дейности.

¹ Такива са професиите и на възпитателя, и на социалния работник, и на педагога, тъй като изискванията за заемане на длъжностите са твърде отворени. Регулирани в най-голяма степен са инженерните и медицинските професии.

ДЕФИНИЦИЯ НА КОМПЕТЕНЦИЯ/КОМПЕТЕНТНОСТ

В литературата на български често се употребяват две думи – компетентности и компетенции, които всъщност са превод на една дума (Competencie). Става дума за едно и също понятие, което в различен контекст има различен, но свързан смисъл [17]. Според едни специалисти „компетенция е потенциален ансамбъл от поведения (афективни, когнитивни, психомоторни), които позволяват на индивида да изпълнява ефикасно една дейност, считана най-общо като комплексна“ [11]. Компетенция е връзката между възможностите на индивида и изискванията на работата, която извършва. *На първо място казваме, че един индивид е компетентен, когато е способен да мобилизира своите познания в изпълнение на професионалната си дейност.* С други думи, когато говорим за компетенции или компетентности, имаме предвид набор от знания, умения, нагласи за изпълнение на една дейност на определено ниво. В този смисъл компетенцията е и стандарт за извършване на определена дейност.

От друга страна, *компетентността е и стандарт за стойност:*

– един специалист е компетентен и в смисъл на имащ право да върши определена дейност, т. е. казваме „това е в сферата на неговите компетенции“.

– специалистът може да прилага своите способности единствено в рамките на дейностите, за които е обучаван, има диплом, лиценз, сертификат и пр.

Когато студентът по медицина е усвоил набора от компетенции/компетентности да лекува и това е удостоверено чрез документ, той, в сферата на своите медицински компетенции-правомощия, издава рецепти, поставя диагнози и пр.

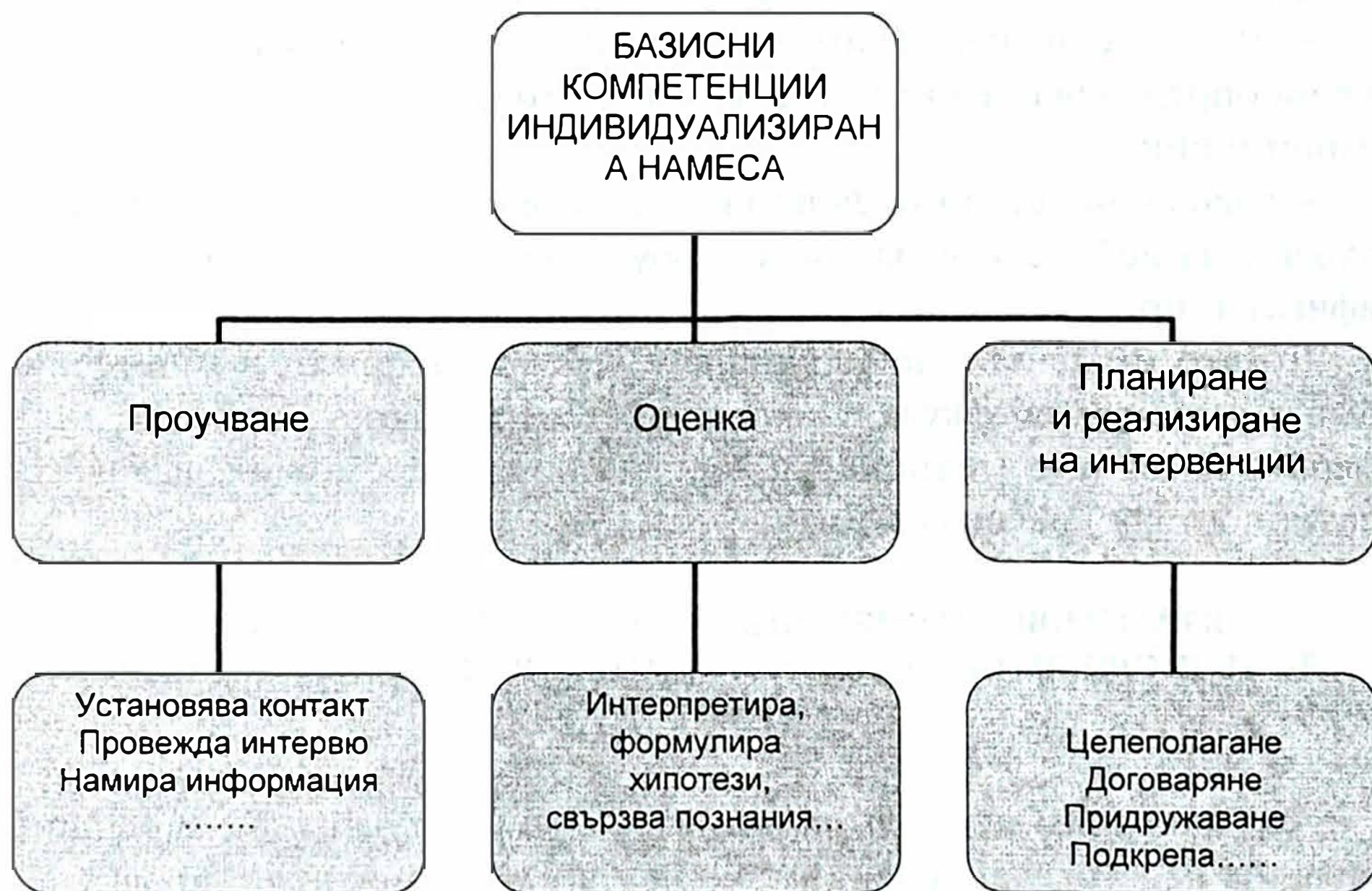
КЪМ КАКВИ КОМПЕТЕНЦИИ/КОМПЕТЕНТНОСТИ СЛЕДВА ДА БЪДЕ ОРИЕНТИРАНО ОБУЧЕНИЕТО В СПЕЦИАЛНОСТ СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА?

Ако направим преглед на реализацията на студентите, завършили социална педагогика, ще видим, че тя е в няколко основни професии и освен това в сфери на общо нерегулирана професионална дейност. Професиите, към които е ориентирана специалността, са:

- социален работник;
- възпитател (педагог);
- педагогически съветник.

За тези професии няма специални стандарти (изисквания) освен длъжностните характеристики, които посочват дейностите най-общо, без да задават стандарт за изпълнение. От друга страна, през последните десет години в областта на социалната работа в страната се разработиха различни стандарти за дейности — социални услуги за деца (по видове и стандарти за качество), за хора с увреждания и пр. [1, 2].

Анализът на тези документи позволява да се очертае една изключително важна компетентност или по-скоро група от компетентности — осъществяване на индивидуализирана намеса (социална работа със случай, социална индивидуална работа и пр.). Тази компетентност не случайно е залегнала в документите, тя всъщност отразява в най-голяма степен смисъла на реформата, която се извършва в областта на грижите, услугите, подпомагането на хора в нужда. Определено може да се твърди, че една от основните промени, която се цели, е преминаване от колективен към индивидуализиран подход в оказването на помощ, съобразен с потребностите на конкретния потребител.

Това е една от основните групи компетенции на специалист от помагащите професии, които гарантират в базисна степен неговата „съответност“ на изискванията на пазара на труда. Други такива групи

компетенции биха могли да бъдат за работа в екип, за работа в мрежа (в мултиинституционална среда), за работа в група (наблюдение, подкрепа, намеса, водене и пр.).

Компетентност да проучва отделен случай

Дейности:	Знания, умения, нагласи:
<ul style="list-style-type: none">➤ Набира информация за клиента, проблема, ситуацията.➤ Разбира различните видове общуване (вербално и невербално).➤ Слуша, наблюдава и отразява възприетото в писмена и устна форма).➤ Идентифицира и ползва различните източници на информация.➤ Задълбочава в набирането на информация.➤ Работи (информира, договаря) съвместно с клиента.	<ul style="list-style-type: none">➤ Знания и умения за интервюиране, техники на интервюиране➤ Наблюдение (познания за развитие, за връзка между емоционална, когнитивна, поведенческа сфера)...➤ Познания за боравене с източници на информация➤ Познания и умения за говорене, писане➤ Етика, ценности в отношенията с хората...➤ Принципи в помагачите професии – приемане, не-осъждане, толерантност, овластяване,...➤ Познания за...

Както дейностите в лявата колона, така и наборът от знания, умения и нагласи в дясната колона, са по-скоро примерни и в никакъв случай изчерпателни. Те са представени по-скоро, за да илюстрират пътя на дискусия, която ни предстои, ако искаме да направим нашите студенти адекватни на нуждите на професионалната сфера, за която се готвят.

Група компетентности за определяне/оценка на нуждите

Дейности	Знания, умения, нагласи
<ul style="list-style-type: none">➤ Разбира информацията.➤ Осмисля връзката между човек, проблем, ситуация и идентифицира личностните проблеми и трудности.➤ Формулира хипотези за значението на данните, за връзките.➤ Идентифицира нуждите.➤ Идентифицира рисковете.➤ Споделя оценката с клиента.	<ul style="list-style-type: none">➤ Знания за анализ на речта, анализ на съдържанието➤ Знания за развитие на човека – теории➤ Знания за потребности, отношения, връзки, теория на привързаността➤ Знания за семейство, семейна система – системен подход➤ Знания за социални мрежи и ресурси, услуги, психология➤ Законодателство

Тази група компетентности е изключително важна по отношение на правомощията, на сферата на компетенции на помагащите специалисти. Благодарение на компетентността да правят професионална оценка на случая, в тяхната сфера на компетенции е да дават становище пред съд, комисии, органи, които взимат решения. Чрез представянето на доклади пред съда, когато се взимат решения за най-добрия интерес на детето например, социалните работници изразяват своето професионално становище (оценка) за нуждите на детето, за ситуацията, в която живее, и рисковете, които съществуват. Упражняването на тази компетентност е свързана с нивото на усвояване на предишната – колко и каква информация е набрана, което е зависимо от това как е набрана. За съжаление тази група компетентности не е в целите на обучението на повечето университети. Тук специфичното е, че дори да са усвоени знания за процеса (методологията) на набиране на информация и нейното интерпретиране, при недостига на знания, които да позволят разбиране на значението на тази информация и на умения за свързване на тези знания, общата компетенция за изработване на оценка остава на твърде повърхностно ниво.

Група компетентности за планиране и реализиране на интервенции (целеполагане и договаряне)

Дейности	Знания, умения, нагласи
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Договаря цели. ➤ Партнира за изработване на план. ➤ Изразява подкрепа. ➤ Изразява доверие. ➤ Поема ангажименти. ➤ Развива и стимулира ресурсите на личността, нейната устойчивост на изпитания (резилианс). ➤ Подпомага автономността на клиента. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Консултиране ➤ Информирание ➤ Познания за планиране и проектиране ➤ Познания за човека и човешкото поведение ➤ Познания за човешките потребности и нужди ➤ Познания за резилианс ➤ Себепознаване ➤ Познания за поставяне на граници, за разпределение на функции ➤ Умения за договаряне

Очевидно е, че дейностите, които се очаква да извършва нашият завършил студент на едно компетентно ниво, са важни, отговорни и доста трудни. В подготовката на студентите ние би трябвало да променим нагласата за помощ–ремонтиране към помощ–договаряне и споделяне, да ги въоръжим с необходимите познания за осигуряване на промяната и да формираме умения, които да я позволят.

**Група компетентности за планиране и реализиране на интервенции
(придружаване и подкрепа)**

Дейности	Знания, умения, нагласи
<ul style="list-style-type: none">➤ Разбира страданието.➤ Поставя граници и обяснява помагачката роля в процеса.➤ Изгражда подкрепяща връзка и помага на клиента да възстанови взаимоотношенията си в социалната мрежа.➤ Помага на детето да осмисли родителското поведение или тяхното отсъствието.➤ Разпознава симптомите, свързани с изоставянето. Управява разпокъсаността на живота на клиента.➤ Прилага етичните норми, гарантиращи сигурност	<ul style="list-style-type: none">➤ Познания за човешките отношения.➤ Познания за насилието.➤ Технология на помагането – методи, техники.➤ Познания за семейството и семейните отношения.➤ Възрастова психология.➤ Познания и умения за работа по случаи.➤ Себепознание.➤ Познания за психопатологии, увреждания, трудности в развитието и поведението.

По някакъв начин у нашите студенти се изгражда представата за кабинетна работа, в която търсещите помощ идват, спокойно и приветливо представят своя проблем и с респект се оставят на експерта. В действителност помагачият специалист се среща със страданието на хората, страдание, което се проявява по много различни начини и поведения. Университетската подготовка би следвало да ги направи компетентни да разбират, разпознават това страдание и да се намесват по конструктивен за нуждите на човека начин. Като имаме предвид, че помагането е преди всичко отношение, в подготовката на студентите то трябва да заеме достойно място – знанието за отношенията, за връзките, теориите за тях. Често социалните педагози, социалните работници чуват за понятието привързаност, за теория на привързаността едва след започване на работа, което ги кара да се чувстват некомпетентни. Може би в общия ансамбъл на психологическото познание тази теория да няма значение, което да я направи част от университетското обучение, но в областта на съвременната социална работа това знание е от изключителна важност.

Група компетентности за планиране и реализиране на интервенции (саморефлексия)

Дейности	Знания, умения, нагласи
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Да търси професионална помощ. ➤ Да продължава обучението си. ➤ Анализира собствената си практика. ➤ Оценява собствената си намеса. ➤ Разпознава собствените си граници (ограничения) и се въздържа от ползване на професионалното могъщество. ➤ Приема фрустрацията и липсата на взаимност. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Познания за помагането ➤ Познания за процеса на професионално „изгаряне“ и превенция ➤ Нагласи и умения за самооценка ➤ Познания за критерии и индикатори за качество на работата ➤ Нагласа и умения да обсъжда своята работа с други хора ➤ Познания за социални услуги и услуги за професионална самоподкрепа ➤ Познания за интервизия и супервизия

Всеки специалист, практикуващ помагача професия, е наясно какво значение за общата професионална компетентност има нагласата да разсъждаваш върху своята практика, да приемеш, че тя е ограничена, да разбираш границите на своите възможности, да знаеш как да потърсиш подкрепа, да можеш да се възползваш от нея. Все още имаме много работа по осъждащите нагласи на студентите към нуждаещите се от помощ, към смисъла на подкрепата, която оказват, към справянето с неуспеха или враждебността и пр.

КАКВО БИ НИ ДАЛ ТАКЪВ ПОДХОД ?

Подходът, базиран на компетенциите, се проявява като усилие да модернизира учебното съдържание, да го реорганизира, както и като способност да се мобилизира и пренася полученото знание.

На първо място един ориентиран към компетенции учебен план ще съдържа по-видима и осмислена връзка между учебните дисциплини. Вече стана ясно и би станало още по-ясно, ако направим анализ на учебните планове през погледа на необходимите компетенции, че имаме сериозна нужда от промяна. Тази промяна може да се случи само на базата на споделено разбиране за целите на подготовката на специалистите и интердисциплинарен подход при обучението. Подходът на компетенциите е всъщност педагогически подход, ориентиран към целите на обучението. Споделеното разбиране на целите на обучението ще подпомогне и подбора на съдържанието на отделните учебни дисциплини и би могъл да бъде критерий при одобряване на учебните програми.

Приемането на този подход вероятно ще допринесе за по-добър баланс между теоретично и практическо обучение, какъвто безспорно е необходим. Вероятно ще трябва да преосмислим и самото практическо обучение, като преминаване от повече университетска дейност, както е сега (хоспитиране, посещения, изпълнение на задачи, поставени от преподаватели), към повече реална професионална дейност, поверена на работодателите (стажове). За сметка на това делегиране на наши компетенции можем да въведеме нови форми на аудиторно практическо обучение – самостоятелна работа, обсъждане на случаи, интервизия, супервизия. Тези форми биха могли да съдействат за развитие на умения за прилагане на знания, за тяхното мобилизиране, за развитие на помагачи нагласи и умения, защото помощта е преди всичко отношение.

Прилагането на този подход също би ни дало по-голяма сигурност, че не сме изпуснали нещо и може би ще доведе до отпадане на „излишни“ курсове. Може би ще си дадем сметка в каква степен днешните учебни планове отразяват нуждите и интересите на преподавателите и в каква степен – тези на студентите и на бъдещата им професионална дейност.

В заключение ми се иска да отбележа и непрекъснато подновяващата се дискусия и страх да не би да превърнем университетите в професионални училища. В крайна сметка, казват привържениците на тезата, че университетът е преди всичко духовно средище, този подход е добър може би, но за професионалното обучение, той не е подходящ за университетска специалност, която никога няма да има директна връзка с която и да е професия. На първо място е добре да си отговорим на въпроса е ли тази дискусия вярна за всички университетски специалности? Не са ли най-търсени специалностите, които директно подготвят за регулирани професии – юрист, икономист, социолог, психолог, филолог, учител и пр. Може би причината социални работници, педагози, възпитатели и педагогически съветници да могат да стават завършилите почти всякакви специалности в областта на висшето образование се дължи именно на отсъствието на връзка между подготовка и професия. На следващо място връзката подготовка–професия би могла да отчита нуждата от гъвкавост, от възможности за бъдещи специализации, т. е. при изграждането на тази връзка да се минимизират рисковете от една много тясна специализация.

И на последно място – и сега има връзка между подготовката на специалистите и изискванията на професиите, но тази връзка е в „парадигмата на подразбирането“, т. е. по подразбиране е ясно, че студентите трябва да знаят това или това. Подходът чрез компетенциите ни дава смислова връзка, чието реализиране е в интерес и на учебните заведения и на пазара на труда.

ЛИТЕРАТУРА

1. Наредба за критериите и стандартите за услуги за деца, ДАЗД, 2002 г. Приета с ПМС № 256 от 7.11.2003 г., обн., ДВ, бр. 102 от 21.11.2003 г., в сила от 21.11.2003 г., изм. и доп., бр. 26 от 27.03.2007 г., в сила от 27.03.2007 г., изм., бр. 53 от 10.06.2008 г., бр. 45 от 16.06.2009 г., изм. и доп., бр. 80 от 9.10.2009 г., бр. 48 от 25.06.2010 г. Сборник закони - АПИС, кн. 12/2003 г., стр. 261 Библиотека закони – АПИС, т. 1, р. 3, № 190д.
2. Наредба за условията и реда за осъществяване на мерки за предотвратяване изоставянето на деца и настаняването им в институции, както и за тяхната реинтеграция Приета с ПМС № 181 от 11.08.2003 г., обн., ДВ, бр. 74 от 22.08.2003 г., в сила от 22.08.2003 г. Библиотека закони – АПИС, т. 1, р. 3, № 190г.
3. Методика за управление на случай за закрила на дете от отдел “Закрила на детето“, АСП 2009.
4. **Altet, M.** Les compétences de l'enseignant-professionnel: entre savoirs, schémas d'action et adaptation, le savoir analyser. Dans Paquay, L. et al. (Eds), Former des enseignants professionnels (3e ed.) (pp. 27-40). Bruxelles: De Boeck. 2001.
5. **Cooper, J. M. & Weber, W. A.** A competency based systems approach to teacher education. Dans Andersen, D. W. et al. (Eds.), Competency based teacher education. Book two: A systems approach to program design (pp. 7-18). Berkeley, CA: McCutchan. 1973.
6. **Dijkgraaf E.**, (ed.) (SEOR Erasmus University) Dr G. Gijsbers (TNO Innovation and Environment) J.M. de Jong (SEOR Erasmus University) W. Jonkhoff (TNO) K. Zandvliet (SEOR Erasmus University) D. Treutlein (TNO Labour) J. Sanders (TNO Labour) E. de Vos (TNO Labour) D. Maier (ZSI Centre for Social Innovation) Dr F. van der Zee (ed.) (TNO Innovation and Environment) Investing in the Future of Jobs and Skills Scenarios, implications and options in anticipation of future skills and knowledge needs
7. Sector Report Health and Social Services
8. **Edwards, A. & Knight, P.** The assessment of competence in higher education. Dans, 1995.
9. **Edwards, A. & Knight, P.** (Eds.), Assessing competence in higher education (pp. 10-24). London: Kogan Page.
10. **F. Guillemette et C. Gauthier**, „L'Approche par compétences (APC) en formation des maîtres: Analyse documentaire et critique“, Recherches & éducations, Articles Inédits, 2008, [En ligne], mis en ligne le 15 octobre 2008. URL : <http://rechercheseducations.revues.org/index84.html>. Consulté le 11 décembre 2010.
11. **F. Raynal, A. Rieunier**; prof. de Marcel Postic Pédagogie, dictionnaire des concepts clés : apprentissages, formation et psychologie cognitive
12. **Sylvie Van Lint – Muguierza** Chercheur au service des sciences de l'éducation de l'ULBIUFM Rennes, le 14 janvier 2009 L'approche par compétences : mode ou véritable changement ?
13. Décret du 24 juillet 1997 indiquant les missions de l'école pour la Belgique francophone) „Aptitude à mettre en œuvre un ensemble organisé de savoirs, de savoir-faire et d'attitudes permettant d'accomplir un certain nombre de tâches“.
14. **Rey**, „Le fait de savoir accomplir une tâche“. 1996.
15. **Hodkinson, P.** Professionalism and competence. Dans Hodkinson, P. & Issitt, M. (Eds.), The challenge of competence (pp. 58-69). London: Cassell. 1995.
16. **Perrenoud Philippe.** L'approche par compétences, une réponse, à l'échec scolaire ? Faculté de psychologie et des sciences de l'éducation Université de Genève. 2000.
17. Professional Development and Practice Competencies in Clinical Social Work A Position Statement of the American Board of Examiners in Clinical Social Work, published March, 2002.